

Акиренова Р.

ГЕОГРАФИЯ САБАГЫНДА ОКУУЧУЛАРДЫ ТОЛЕРАНТТУУЛУККА ТАРБИЯЛОО

Акиренов Р.

ВОСПИТАНИЕ К ТОЛЕРАНТНОСТИ УЧАЩИХСЯ НА УРОКЕ ГЕОГРАФИИ

Толеранттуулук - бул элдердин арасындагы достукту, урматтоону, адептүүлүктү, адамгерчиликти, билим алууга умтулууну өз ичине камтыйт. Толеранттуулук – латын тилинин *tolerantia* - чыдамкайлык дегенди билдирет, башка бирөөнүн ой-пикирине сабырдуулук менен мамиле кылуу.

Толеранттуулуктун негизин илимий көз караштар түзөт. Ошол себептүү мугалим окуучуларга табигый коомдук илимдердин негизин терең жана бекем берүүгө умтулуу зарыл. Аныктамаларды, теоремаларды, алардын далилдөөлөрүн айлана-чөйрө, практика жана эмгек менен байланыштырып келип чыгышын көрсөтүп окутуу толеранттуулукту калыптандырууда чоң мааниге ээ.

Мугалимдердин, тарбиячылардын арасында педагогикада акыркы жылдарда толеранттуулукту тарбиялоо проблемасы тез-тез көтөрүлүп жаткандыгынын себеби: биринчиден азыркы мезгилде «демократияга» жамынып, түрдүү көз караштар, ой-пикирлер, өз алдынчалыктар пайда болууда. Булар адамдардын жаштардын арасында ишенимсиздикти, кооптонууну, чыр-чатактарды, улуттар, уруулар, элдер арасындагы келишпестиктерди пайда кылууда. Жаштардын арасындагы мындай көз караштар толерантсыздыктын бир көрүнүшү болот. Экинчиден, жаштардын илимге, билим алууга умтулуусу начарлап барууда. Мурдагыларга ишенбестик, улуунун сөзүн укпастык, өткөндөгү тарыхтын сабактарын көтөрүнкү менен кабыл албастыктар учурап турат. Бул көрүнүштөр дагы толерантсыздыктын бир көрүнүшү болот. Окуучулар арасында да толеранттуулуктун төмөндөп барышын байкоого болот. Ошол себептүү мындай терс көрүнүштөргө жол бербөө үчүн мектептерде толеранттуулукту калыптандыруу боюнча чечкиндүү иштерди жүргүзүү зарыл [1].

Окуучуларды ар кандай ой-пикирлерге туруктуулук, келишпестик менен мамиле жасап, сын көз караштар болууга, окууга, билим алууга умтулууга, ынтымакта, достукта жашоого, башкаларды сыйлап, ызаат көрсөтүүгө тарбиялоо керек. Мындай жумуштарды насаат, үгүт сөздөрүн кайталап айта бербестен, айрым мисалдардын, өрнөктөрдүн жардамында жүргүзүү пайдалуу болоор эле. Өмүрү өрнөктүү адамдардын өмүр баяны, ишмердүүлүктөрү менен тааныштырууга болоор эле. Кыргыз элинин маданиятын, илимин, экономикасын жогорулатууда орус элинин жардамы, таасири эбегейсиз зор болгонун унутууга болбойт.

Сабырдуулук, кечиримдүүлүк, бирөөнүн сөзүн

кунт коюп уга билүү – башкача айтканда толеранттуулук кыргыз элинин мүнөзүндөгү табигый сапат. Бул эчен кылым эсте сакталып келген алтынга бергис асыл кенч макалдар бизге мурас болуп жеткен. Бабаларыбыз: «ачуу душман, акыл дос, акылыңа акыл кош», «оң колундун ачуусу келсе, сол колун менен карма», «сабырдуу болсоң озорсуң, сабырсын болсоң осолсуң» - деген залкар ойлорду жаштарга жеткилең түшүндүрүшкөн [2].

Толеранттуулук – бул зарыл жана ар бир адам жеткидей максат. Өз кыйынчылыктарын ийгиликтүү чечүү үчүн критикалык ой жүгүртүүнү өстүрүү. Конфликттик кырдаалда окуучулар сабырдуулукту көрсөтүштөн тартынышат. Себеби, сабырдуулук балдарга пайда бербесин айтышат. Чынында адам укугу орой бузулуп жаткан учурда сабырдуу болуу мүмкүн эмес. Ошондуктан, толеранттуулукка үйрөнүү окуучуларга конфликтешкен эки тараптын тең кызыкчылыгына жооп бере ала турган чечимге келиштин жолдорун үйрөнүүгө жардам берет.

География сабагында окуучуларды толеранттуулукка тарбиялоодо география илиминин келип чыгыш тарыхын, саякатчылардын өмүр баянын, ишмердүүлүгү менен тааныштырууга, саякатчылардын ким болгондугуна кеңири токтолуу чоң мааниге ээ болот.

География илими табият, коом жана психика тууралуу илимдердин ортосундагы негизги илимдердин бири болуп ал жаратылыштын, коомдун жана психиканын объективдүү жалпы эрежелерин, закон ченемдүүлүктөрүн, жер шарынын бетинде жүрүп жаткан процесстер менен кубулуштардын себептерин, ошондой эле алардын өнүгүшүнүн закон ченемдүүлүктөрүн аныктайт.

География илиминин түшүнүктөрү, эрежелери, аныктамалары, деңиздер менен жерлер жөнүндө малыматтар, картаны түзүү, адамдардын миңдеген жылдарда жүргүзгөн эмгек процесстеринин, пикирлеринин, ой жүгүртүүлөрүнүн натыйжасы.

Учурдагы жаңы саясий экономикалык кырдаалда өткөн мезгилге кайрылуу зор кызыгууну пайда кылууда. География сабагында өткөн мезгилдеги улуу саякатчылардын жасаган иштерине токтолуу менен дүйнөгө болгон көз карашын калыптандырып окуучуларды толеранттуулукка тарбиялоого болот.

География илими жер, табият, коом тууралуу илимдердин бири болуп жердин, жаратылыштын, коомдун объективдүү жалпы эрежелерин, закон ченемдүүлүктөрүн үйрөтүүчү илим. Географиянын

түшүнүктөрү, аныктамалары, изилдөөлөрү адамдардын миңдеген жылдарда жүргүзгөн эмгек процесстеринин, пикирлеринин, ой жүгүртүүлөрүнүн натыйжасы. Жердин шар формасында экендиги жөнүндө түшүнүк, картанын түзүлүшү, жаңы жерлердин ачылышы, ченөө, өлчөө, деңиздер менен жерлер жөнүндөгү маалыматтар ж.б. жумуштардын натыйжасында келип чыккан.

Жаңы жерлердин ачылышы, жердин шар сымал экендиги жөнүндөгү миңдеген жылдар ичиндеги жүргүзгөн эмгек практикасында жүздөгөн жолу текшерилип көрүлүп аныкталган, алардын чындыгына шек келтирүүгө болбойт. Ар түрдүү деңиздер менен жерлер жөнүндө топтолгон маалыматтарды жыйнап биздин замандын II-кылымында жашаган грек окумуштуусу Птолемей ошол кезде белгилүү болгон дүйнөнүн картасын түзгөн. Анда градустук тор түшүрүлүп, географиялык пункттар көрсөтүлгөн. X кылымда деңиз экспедицияларынын ичинен эң көрүнүктүүсү Христофор Колумбдун жетекчилиги астында жүргүзүлгөн испан экспедициясы 1492-жылы Индияга баруучу деңиз жолун издешип, Пиреней жарым аралынан сүзүп чыгышып, жердин шар сымал экендигине көзү жеткен. Мындай изилдөөлөр бир улуттун же бир гана өлкөнүн өздөштүрүүсү эмес.

XIX кылымда барууга кыйын болгон Борбордук Азияны жана ага жанаша жаткан аймактарды кыйла кеч изилдей башташкан. Бул аймакты изилдөөдө орустун саякатчысы Николай Михайлович Пржевальскийдин сиңирген эмгеги өтө зор. Борбордук Азияны изилдөөнү окутканда саякатчылардын ким болгондугун, анын ишмердигине токтолбой коюуга болбойт. География сабагында толеранттуулукка тарбиялоодо саякатчылардын өмүр баянына, жасаган иштерине көңүл бөлүп токтолуп өтүү менен башка элдерге урмат сый көрсөтүүгө тарбиялоого болот. Толеранттуулук – бул элдердин ортосундагы достукту, урматтоону, адептүүлүктү, адамгерчиликти баалоого жана терең билим алууну камтыйт, илимий көз карашта түзүлөт, ал эми толеранттуулуктун негизин илимий көз караштар түзөт. - Ошол себептүү окуучуларга табигый, коомдук илимдердин негизин терең жана бекем берүүгө умтулуу зарыл [3].

7-класста «Борбордук Азияны изилдөөлөр» деген теманы окутууда Борбордук Азияны биринчи изилдөөчү катары Н.М.Пржевальский жөнүндө айтканыбызда ал «Борбордук Азиянын биринчи изилдөөчүсү» болуп аталат.

Борбордук Азия боюнча 4 жолу саякат жасап, анын тоолору жана жолдору аркылуу 30 миң километрден ашуун аралыкты басып өткөн. Борбордук Азияда жасалган географиялык ири ачуулар Н.М.Пржевальскийге таандык, ал эми жаратылышынын эң кызыктуу жана мүнөздүү өзгөчөлүктөрүн изилдеп жана баяндап жазган.

Н.М.Пржевальский мурдагы Смоленск губерниясынын Кимборово кыштагында бай эмес, бирок мурдагы тектүү дворяндын үй-бүлөсүндө 1863-

жылы 13-мартта туулган. Ден-соолугунун начардыгынан Николай 7 жашка чыкканда атасы Михаил Кузьмич каза болуп калган, энеси Елена Алексеевна балдарын тарбиялаган. Балдарынын оюн шоогуна энеси эч тоскоолдуксуз шарт түзүп, каршы болгон эмес, ошондуктан баардык ысык суукка бышып чоңойгон. Токойго же өзөнгө кайсыл убак болсо да кете алышкан, бак-даракка чыгып шоктонушуп, жанда калып суу болушун, же кышкысын кар кечип ойношун эч ким кой, ай деген эмес. Жаратылышта такай болуу эркин чыйралтып, денесин бышыктырган. Бекем мүнөзгө, тайманбастыкка жана көздөгөн максатына жетүүдө тырышчаактыкка үйрөткөн. Ал анда ар нерсени билүүгө умтулуучулуктун жана байкагычтыктын өнүгүшүнө көмөк берген.

Көлөмү боюнча зор Австралиянын аянтынын болжол менен эки бөлүгүнө барабар келген Борбордук Азия өзүнүн чегинде эң кеңири чөл жана жарым чөл түздүктөрү менен алардан кем калышпаган болсо жана тайпак тоолорду, анын ичинде жер алдындагы өлчөөсүз зор күчтөрдөн, деңиз деңгээлинен орто эсеп менен 4,5 миң метр бийиктикке көтөрүлгөн Тибет тоосу камтып курчап турат.

Борбордук Азия туш тарабынан бийик тоо кыркалары менен курчалган. Анын ички райондорунда океан нымдуу аба массаларынын өтүшүнө тоскоолдук кылып, аларды буулантып, асман мелжиген бул тоо кыркалары абсолюттуу зор бийиктигинен улам Борбордук Азиянын ансыз да катаал болушуна көмөк берет. Бул теманы окутууда Борбордук Азияга бир да окумуштуу барган эмес дегендикке жатпайт. Мына ошондуктан Борбордук Азия буга чейин белгисиз болуп келген деп тыянак чыгарууга да болбойт. Демек бул изилдөө, ачылыш бир өлкөнүн гана ачылышы эмес. Аны изилдеген адамды урматтоо менен гана эстөөгө болот. Мындай маалыматтарды окуучуларга айтуу менен аларды окууга, илимге, анын ичинен география илимине кызыгууну башка улуттагы элдерге урмат-сый көрсөтүүнү тарбиялоого болот.

Окуучуларды ар кандай ой-пикирлерге туруктуулук, келишимдик менен мамиле жасап, сын көз карашта болууга, окууга, билим алууга умтулууга, ынтымакта, достукта жашоого, башкаларды сыйлап, ызаат көрсөтүүгө тарбиялоого алып келет.

Мугалимдин арасында, педагогикада акыркы жылдарда толеранттуулукту тарбиялоо проблемасы тез-тез көтөрүлүп жатышынын себеби ар түрдүү көз караштар, ой-пикирлер, өз алдынчалыктар пайда болууда. Булар адамдардын, жаштардын арасында ишенимсиздикти, кооптонууну, чыр-чатактарды, элдер арасындагы айрым келишпестиктерди пайда кылууда. Жаштардын арасындагы мындай көз караштар толерантсыздыктын бир көрүнүшү болот. Толеранттуу болуу башка бирөөнү сыйлоо же урматтоо деп түшүнбөшүбүз керек. Демек толеранттуулук деген өзүнөрдүкүнө окшобогон башка бирөөнүн оюн, мүнөзүн, жүрүш-турушун сыйлоо жана аны кабыл алуу дегенди билдирет.

Адабияттар:

1. В.А.Коринская. Материктердин жана океандардын географиясы. 7-класс. Бишкек «Мектеп» 1993- ж.
 2. Кут билим. 27-март 1998-жыл 7 – бет.
 3. Толеранттуулукка жана конфликтти жөнгө салууга үйрөтүү. 8-бет. Мугалимдер үчүн көрсөтмө.
 4. БУУ Качкындар боюнча Жогорку Комиссарынын Башкармасы жана Эл аралык Каунтерпарт Фонду тарабынан басылды. Кыргыз Республикасы 1997-жыл.
-